

Rondtrekkende dadergroepen: een empirische toets

STIJN VAN DAELE*
TOM VANDER BEKEN**
BRICE DE RUYVER***

Abstract

Het fenomeen van de rondtrekkende daders krijgt toenemende aandacht binnen het Belgische en Europese veiligheidsbeleid. Deze aandacht is gegroeid vanuit diverse vaststellingen op het terrein en heeft geleid tot allerhande definities en concrete beleidsmaatregelen. In deze bijdrage wordt dit fenomeen en de kenmerken die aan deze dadergroepen worden toebedeeld, voor België aan een empirische toets onderworpen. Op basis van dit onderzoek wordt gesteld dat de kenmerken "mobiliteit" en "nationaliteit" empirisch zinvolle aanknopingspunten geven om deze dadergroepen apart te bestuderen. Er zijn geen aanwijzingen dat het bijzonder karakter van deze groepen het gevolg is van beleidsmatige interesse, maar eerder de katalysator ervan.

Kernwoorden: Rondtrekkende daders – definitie – mobiliteit – nationaliteit – eigendomsriminaliteit

INLEIDING

De problematiek van de zogenaamde rondtrekkende dadergroepen staat in België hoog op de politieke agenda. Deze groepen worden verantwoordelijk geacht voor een aanzienlijk deel van de gepleegde vermogenscriminaliteit (Ponsaers, 2004, 15) en zijn vooral in beeld gekomen via ervaringen en vaststellingen binnen de opsporing (De Ruyver, 2006, 5). Vanuit dit "impressionisme" (Ponsaers, 2004, 15) werd getracht deze groepen een vaste vorm te geven zodat zij in definities gevat kunnen worden en concrete beleidsmatige actie bij politie en justitie kunnen genereren. Ook in het buitenland komt deze problematiek aan bod, bijvoorbeeld in het Nederlandse project Polaris (Van der Laan en Weenink, 2005). De buitenlandse aandacht voor het fenomeen is echter meer praktijkgericht en/of ad hoc.

Volgens de Directie van de Federale Politie voor de bestrijding van de criminaliteit tegen de goederen, werden de Belgische rondtrekkende dadergroepen waargenomen in de politiepraktijk (Dupuis, 2004, 34; De Raedt, 2006b). Dit houdt risico's in. Het 'zien' van bepaalde dadergroepen vanuit een 'aanvoelen' op de werkvloer kan uitmonden in een *self-fulfilling prophecy*. Wanneer bepaalde misdrijfvormen worden 'gezien' en daarom meer (beleidsmatige) aandacht krijgen, komen ze steeds sterker in beeld. Op die manier dreigt het gevaar dat enkel gerapporteerd wordt over de werking van de handhavinginstanties en dat beslissingen worden genomen op basis van gegevens die door eerdere beslissingen gegenereerd worden (Vander Beken, 2005, 33). Deze bijdrage heeft tot doel na te gaan of dit risico tot uitvergroting zich in dit geval ook daadwerkelijk heeft gemanifesteerd dan wel dat het 'buikgevoel' van de opsporingsinstan-

* Doctoraatsonderzoeker (bursaal BOF), Universiteit Gent, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) (e-mail: Stijn.VanDaele@UGent.be)

** Directeur, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP)

ties wel degelijk een belangwekkend fenomeen heeft gevat. Hiertoe wordt de definitie van deze rondtrekkende dadergroepen kort bestudeerd, waarna de belangrijke kenmerken uit deze definitie worden getoetst aan de criminaliteitscijfers.¹

DEFINITIE

België

De zogeheten rondtrekkende dadergroepen kwamen reeds bij de Belgische politiediensten in beeld in de tweede helft van de jaren '90. De politie merkte hen op bij de coördinatie van een aantal dossiers over een diefstallenplaag (De Ruyver, 2006, 5; Dupuis, 2004, 34). Desalniettemin duurde het nog bijna een decennium eer de strijd tegen deze groepen een expliciete navolging kreeg in het beleid en boven de politiepraktijk uitsteeg.

Een eerste definitie van dit gepercipieerde fenomeen 'rondtrekkende dadergroepen' werd opgesteld in 2004. In de Kadernota 'Integrale Veiligheid' van 30 en 31 maart 2004 werd het begrip 'rondtrekkende dadergroep' als volgt omschreven:

Onder rondtrekkende dadergroep wordt begrepen, een vereniging van misdadigers die:

- *Seriematig gepleegde woninginbraken, of inbraken in bedrijven en handelszaken, waaronder ramkraken, of ladingdiefstallen of diefstallen van identiteitsdocumenten in openbare diensten en administraties pleegt,*
- *Waarvan de leden hoofdzakelijk afkomstig zijn uit de voormalige Oostbloklanden, en*
- *Die opereren of aangestuurd worden vanuit de grote steden of het buitenland, en*
- *Die een belangrijk aantal feiten op een groot gedeelte van het grondgebied pleegt.*

Uit deze definitie kunnen drie hoofdeigenschappen afgeleid worden. In de eerste plaats gaat het om een vereniging van misdadigers. Dit impliceert dat er een samenwerking moet plaatsvinden. Hier zijn echter geen formele minimumvereisten aan gekoppeld en het begrip 'vereniging van misdadigers' dient niet strikt geïnterpreteerd te worden in de zin zoals bepaald in de strafwet.

In de tweede plaats gaat het om seriematig gepleegde feiten en diefstallen van verschillende aard. Oorspronkelijk werd, naast de meer traditionele vormen van inbraak, eveneens bijzondere aandacht besteed aan ramkraken en ladingdiefstallen (Dupuis, 2004, 37).

In derde instantie zijn in deze definitie eigenschappen terug te vinden die op zich geen constitutieve elementen van het misdrijf uitmaken. Het gaat in het bijzonder om de afkomst en de mobiliteit van de (vermoedelijke) daders. Deze beschrijven slechts kenmerken van de rondtrekkende dadergroepen. Zij dienen om het voorwerp van deze definitie nauwkeuriger te bepalen. Dit onderscheid is niet onbelangrijk, omdat ook andere, niet-criminele individuen en groepen aan deze kenmerken kunnen beantwoorden.

¹ De auteurs willen een woord van dank richten aan de Hoofdcommissarissen Marc Vandendriesche en Eddy De Raedt van de respectievelijke diensten CGO en DGJ/DJB van de Federale Politie voor het aanleveren van de gegevens en hun medewerking aan dit onderzoek.

Begin 2007 werd de definitie van de rondtrekkende dadergroepen geactualiseerd (Geactualiseerd actieplan van de Regering, 14). De nieuwe definitie luidt als volgt:

Onder rondtrekkende dadergroep wordt begrepen, een vereniging van misdadigers:

- *Die systematisch woninginbraken, of inbraken in bedrijven en handelszaken, waaronder ramkraken, ladingdiefstallen, metaaldiefstallen of diefstal van werf(voer)tuingen pleegt*
- *Waarvan de leden hoofdzakelijk afkomstig zijn uit de voormalige Oostbloklanden of een sedentaire dadergroep uitmaken, en*
- *Opereren of aangestuurd worden vanuit het buitenland of de grote agglomeraties, en*
- *Die een belangrijk aantal feiten op een groot gedeelte van het grondgebied plegen, en*
- *Waarbij mogelijks gebruikt wordt gemaakt van minderjarigen*

Hierbij wordt expliciet gesteld dat deze definitie niet uitsluit dat rondtrekkende dadergroepen subsidiair ook betrokken zijn bij andere feiten, zoals diefstal gewapenderhand, car- en homejackings, diefstal van waardevolle documenten, voertuigenzwendel en diefstal met list. De lijst van misdrijven is bovendien niet-exhaustief gebleken, omdat in deze opsomming enkele verschuivingen hebben plaatsgevonden. Zo stelt de politie dat het aandeel van de rondtrekkende dadergroepen bij ramkraken de laatste jaren is afgenomen (Geactualiseerd actieplan van de Regering, 2007, 5). Dit gaat echter gepaard met het ontstaan van nieuwe fenomenen, zoals metaaldiefstallen, diefstal van werftuigen en, subsidiair, diefstal met list (Geactualiseerd actieplan van de Regering, 2007, 9).

De buurlanden

België kent een uitgewerkte definitie van het fenomeen. In de ons omringende landen wordt in het beleid ook melding gemaakt van deze groepen, zij het op een meer praktijkgerichte wijze. De invulling die in Frankrijk gegeven wordt aan het begrip *délinquance itinérante* is breder dan de Belgische en omvat ook de problematiek van de jongeren uit de *banlieues*, naast de criminaliteit door niet-gesedentariseerde etnische minderheden (Estrosi, 2002, 95; Marro, 2002). Om deze criminaliteitsvormen te kunnen bestrijden werd in 2004 het *Office central de lutte contre la délinquance itinérante* (OCLDI) opgericht.

Ook in Duitsland komt het fenomeen aan bod. Specifiek besteedt men in enkele deelstaten aandacht aan diefstal- en roofdelicten, gepleegd door Oost-Europese bendes (Deelstaatregering Nedersaksen, 2001). Opmerkelijk is hierbij dat men gewag maakt van *Osteuropäische Tätergruppe* (Bundeskriminalamt, 2003), wat betekent dat de nationaliteit van deze daders als premisse wordt aanvaard. In een rapport van de deelstaat Nordrhein-Westfalen (Dortans, 2007, 17), wordt hen de volgende kenmerken toegeschreven:

- Snelle opeenvolging van feiten,
- Een hoge dadermobiliteit, en
- Een breed spectrum aan delicten

Desalniettemin is het opvallend dat er vanuit het Bundeskriminalamt geen eenduidige definitie naar voor komt.

In Nederland valt een meer gedetailleerde omschrijving waar te nemen. Men spreekt er over *mobiel banditisme*. Overeenkomstig het project Polaris (Van der Laan en Weenink, 2005), dat in opdracht van de KLPD werd gevoerd, gaat het om:

- Rondreizende dadergroepen die:
- Meestal reizend met een personenwagen,
- Via een grensoverschrijdende hit-and-run tactiek,
- Één of meerdere vermogensmisdrijven plegen.

In één adem wordt hier ook bij vermeld dat de bendes meestal uit Oost- en Zuidoost-Europa komen (Van der Laan en Weenink, 2005, 13).

Deze hit-and-run tactiek impliceert dat deze daders slechts korte tijd in het land verblijven (Huisman en Van der Laan, 2005). Deze techniek houdt ook in dat grensgebieden - bijvoorbeeld de Euregio Maas-Rijn - voor zulke daders bijzonder interessant zijn, omdat zij zich op deze manier vrij kunnen bewegen en het lastig is hen te betrappen (Spapens en Fijnaut, 2005, 83). Dit levert hen met andere woorden een competitief voordeel op bij het al dan niet afleggen van grote afstanden om criminaliteit te plegen.

Op het niveau van Europol is de aandacht voor dit fenomeen niet eenduidig. Het fenomeen van de georganiseerde eigendomsdelicten werd in het toenmalige Organised Crime Situation Report (2005, 21-22) kort besproken, inclusief het feit dat deze daders veelal afkomstig zijn Oost-Europa, de voormalige Sovjetrepublieken en het vroegere Joegoslavië. Hierbij werd vermeld dat Turkse en Chinese criminele organisaties zich eveneens met deze vormen van criminaliteit bezighouden. Ook elders komt het fenomeen kort aan bod (Europol, 2006a). Europol laat hierbij na om het fenomeen nauwkeuriger te definiëren. Opmerkelijk is bovendien dat in het Organised Crime Threat Assessment - de opvolger van de Organised Crime Situation Reports, zeg maar - niets over het fenomeen terug te vinden is, niet in 2006, noch in 2007.

Het supranationale niveau buiten beschouwing gelaten, komt het fenomeen van deze daders in het beleid van België en de ons omringende buurlanden aan bod. Desalniettemin is het (publiek toegankelijke) cijfermateriaal beperkt. Om te vatten over welk misdaadfenomeen het gaat, is het daarom nuttig na te gaan welke de overeenkomsten zijn die in de verschillende landen aan bod komen.

Een bijkomend probleem is dat de politionele analyses doorgaans op een andere manier gebeuren. Zowel in België, Duitsland als Nederland heeft men moeite deze groepen in kaart te brengen. Wat men doorgaans doet, is het beschrijven van die fenomenen waar rondtrekkende daders actief zijn. Deze indirecte benadering wordt gekozen omdat het op basis van de informatiebronnen moeilijk vast te stellen is of een dader of dadergroep binnen het kader van de definitie valt (Van der Laan & Weenink, 2005, 51). Pas in de eigenlijke strafdossiers wordt het duidelijk of men met een rondtrekkende dadergroep te maken heeft en wat de omvang ervan is. Het is daarom belangrijk voor ogen te houden dat het voorliggende onderzoek een andere methode hanteert, die de totale omvang en reikwijdte van deze groepen en hun structuren buiten beschouwing laat.

De overeenkomstige kenmerken

De criminele kenmerken die naar voor komen wanneer men de verschillende benaderingen van dit fenomeen beschouwt, zijn af te leiden uit de verschillende definities en/of het woordgebruik:

- Het systematisch/veel/georganiseerd plegen
- Van zware eigendomsdelicten²
- Door groepen misdadigers

Zowel Europol, België als Duitsland vermelden dat het gaat om meerdere feiten, gepleegd op een min of meer georganiseerde/systematische manier. De aard van de misdrijven vinden we in de beschrijving van dezelfde drie terug, evenals binnen de definitie die in Nederland aan het fenomeen wordt gegeven. Tot slot stelt men zowel in België, Nederland, Duitsland als Europol dat het gaat om groepen misdadigers of criminele organisaties.

Dit zijn kenmerken die kunnen gezien worden als 'criminele kenmerken', omdat zij relevant zijn bij het eigenlijke plegen van criminaliteit, en de eigenlijke criminaliteitsvorm mee bepalen. Daarnaast is er eveneens sprake van andere criteria die zouden helpen om de verschijningsvorm van het fenomeen te verduidelijken, maar het criminele karakter van deze handelingen niet rechtstreeks beïnvloeden. Het gaat in het bijzonder om:

- De Oost-Europese nationaliteit
- Het mobiele karakter, al dan niet gebruikmakend van een hit-and-run tactiek en een tijdelijk verblijf

In Frankrijk vinden we deze kenmerken terug in het woordgebruik (*criminalité itinérante*) en - zij het in mindere mate - in de beperkte definitie (niet-gesedentariseerde etnische minderheden). In Duitsland zien we het omgekeerde: de hoge dadermobilititeit zit er vervat in de definitie, terwijl de Oost-Europese afkomst van de daders in de term vervat zit. In Nederland ligt het mobiele karakter van deze groepen vervat in zowel de term mobiel banditisme als in de definitie, waarbij men in de definitie specifiek verwijst naar de gebruikte hit-and-run tactiek. De Oost-Europese nationaliteit wordt ook in Nederland vermeld. Europol, tenslotte, vermeldt dat het gaat om transnationale criminaliteit en dat de groepen vaak afkomstig zijn uit Oost-Europa.

De nationaliteit en het mobiele karakter van deze groepen worden betrekkelijk eenvoudig aanvaard, maar brengen eveneens moeilijkheden met zich mee. Mobilititeit op zich is geen noodzakelijke, noch een voldoende voorwaarde voor de criminaliteit waarvan hier sprake. Zo ook spreekt het voor zich dat Oost-Europese nationaliteit in se geen element van het criminele handelen is. Door deze elementen toe te voegen loopt men het risico op stigmatisering van bevolkingsgroepen. Daarenboven is de kans op de creatie van een self-fulfilling prophecy bijzonder groot: wie Oost-Europese daders zoekt, kan deze ongetwijfeld vinden, zoals ook geldt voor Franse, Nederlandse of Noord-Afrikaanse daders.

² De vermogensdelicten waarvan sprake omvatten inbraken, ladingdiefstallen, ramkraken, overvallen, enz. De diefstallen waarvan sprake zijn met andere woorden in grote mate die diefstallen met verzwarende omstandigheden.

Precies omwille van deze mogelijke self-fulfilling prophecy willen we nagaan hoe deze mobiele, Oost-Europese daders zich verhouden tot andere daders die dezelfde criminele kenmerken vertonen. Daarom worden deze eigenschappen - we hebben ze de niet-criminele eigenschappen genoemd - in het huidige onderzoek getoetst aan die karakteristieken die wel betrekking hebben op de criminele feiten. De onderzoeksvraag die we trachten te beantwoorden is de vraag of het verantwoord is mobiliteit en nationaliteit mee te nemen om groepen in kaart te brengen die systematisch eigendomsdelicten plegen. Deze vraag is tweeledig. In de eerste plaats kijken we naar proportie Oost-Europese daders in het totaal van deze groepen, en stellen we ons de vraag of dit aandeel groter is dan we op basis van de algemene gegevens kunnen verwachten. In de tweede plaats wordt ook gekeken of de afstanden die door deze groepen worden afgelegd, groter zijn dan voor andere daders. Tot slot vragen we ons voor elk van deze deelvragen af, of dit fundamenteel gewijzigd is met de realisatie van de Kadernota Integrale Veiligheid (2004). Dit zou bevestigen dat de inschrijving van dit fenomeen in het beleid een toenemende stigmatisering en bijhorende self-fulfilling prophecy heeft teweeg gebracht.

METHODOLOGIE EN BEPERKINGEN

Operationalisatie en moeilijkheden

De bron van de verkregen gegevens is de Algemene Nationale Gegevensbank (ANG) van de Belgische federale politie. Deze methode is allerm minst perfect. (Ponsaers en Bruggeman, 2005). Behalve de traditionele problemen die opduiken wanneer men met politiegegevens werkt, is de optimalisatie van de informatiestroom naar de ANG nog in volle ontwikkeling, en is zij zeer afhankelijk van de gegevensinput door de verschillende actoren (Ponsaers en Bruggeman, 2005, 18-19). Daarenboven liep de omschakeling van de toenmalige GICS naar de ANG allesbehalve naar behoren (Ponsaers en Bruggeman, 2005, 20), waardoor een vergelijking met oudere gegevens te precair wordt. Rekening houdend met het doel van deze bijdrage, zijn er echter weinig alternatieven. Omdat ook gepeild wordt naar daderkenmerken, werd informatie gevraagd met betrekking tot die feiten waarvan de dader gekend is. Daarom heeft voorliggend stuk slechts een gedeeltelijk beeld van de werkelijkheid kunnen omvatten. Specifiek werden gegevens verkregen over alle opgehelderde zware diefstallen van de jaren 2002 tot en met 2006, wat in de ANG overeenstemt met de AFE-code 028. Op deze manier wordt voldaan aan een van de kenmerken: het plegen van zware eigendomsriminaliteit.

Van deze feiten (87383 in totaal) onderzochten we ook daderkenmerken. Voor die feiten die door meerdere daders werden gepleegd, is dit niet eenduidig: daders die verantwoordelijk zijn voor hetzelfde feit, kunnen van een andere nationaliteit, geslacht, leeftijd,... zijn. Daarom werden, door middel van MS Access feiten en daders gekoppeld aan elkaar en werkten we, naar analogie met Kleemans (1996), met dader-delict-combinaties (N=140619). Hierbij omvat elk record zowel de respectievelijke dader- als feitkenmerken. Dit maakt het mogelijk om gegevens te verwerken die zowel naar de dader- als het feit verwijzen vb. afstand. Door middel van hoofdzakelijk Chi Kwadraat-testen en ANOVA-toetsen in SPSS werden de kenmerken van de systematisch plegende groepen vergeleken met de totale sample. De resultaten hebben betrekking op de verhouding van deze groepen binnen het totale aantal opgehelderde zware diefstallen in de betreffende periode. We gebruiken hier in hoofdzaak de periode 2002-2006. Enkel wanneer

het gaat om de vergelijking met de gegevens vóór de realisatie van de Kadernota Integrale Veiligheid (2004) wordt een onderscheid gemaakt tussen de periode 2002-2003 en de periode 2004-2006.

Een belangrijk probleem is gerelateerd aan de aard van de gegevens en hun representativiteit. Omdat daderkenmerken gekend dienen te zijn, gaat het slechts om een relatief klein percentage gegevens. Ongeveer 8% van de zware diefstallen wordt opgehelderd. Wanneer daarenboven ook de verblijfplaats van de dader gekend dient te zijn, wordt dit percentage nogmaals gehalveerd. Dit betekent dat de geanalyseerde gegevens betrekking hebben op iets meer dan de helft (51,7%) van de opgehelderde daderdelict-combinaties.

Het systematisch karakter van deze delicten werd geoperationaliseerd als het plegen van vele feiten. Hiervoor kan men het begrip veelpleger aanwenden. Wartna en Tollenaar (2004, 34) hanteren deze term wanneer de dader gedurende een periode van vijf jaar het voorwerp is geweest van minstens drie strafzaken. Ook Lovegrove (2000, 454) definieert *multiple offenders* op die manier. Het gaat om daders die veroordeeld worden voor minstens twee feiten die niet aan elkaar gelinkt zijn. Hij stelt hierbij minimum-criteria voorop voor de ernst van de feiten. Deze en gelijkaardige criteria vereisen echter kennis over het gevolg dat aan de zaak gegeven wordt. Daarom zijn ze met de huidige gegevens niet bruikbaar.

Elffers (2003) hanteert een ietwat ander begrip. Hij stapt af van de afhankelijkheid van de afloop van eventuele strafzaken en maakt gewag van criminele 'antecedenten'. Deze omvatten elk proces-verbaal tegen een verdachte van één of verscheidene delicten. Dit verruimt de toepasbaarheid zienderogen. Immers, deze benadering laat de koppeling tussen het aantal feiten en een eventuele veroordeling achterwege. Omdat hierdoor ook valse positieven onder deze antecedenten kunnen vallen - processen-verbaal ten aanzien van naderhand gebleken onschuldigen - wordt ook het aantal verruimd tot tien. Ook andere auteurs, zoals Ferwerda (1995), hanteren dit criterium. Oorspronkelijk werd dit veelal verbonden met de context van jeugdige veelplegers en zogenaamde 'harde kern' jongeren. De laatste jaren is het hier in toenemende mate los van komen te staan (Ferwerda et al., 2003, 112). Het vooropstellen van tien antecedenten als minimumcriterium onderscheidt de veelplegers van de doorstromers. Dit zijn diegenen met minimaal drie en maximaal tien aanhoudingen (Versteegh et al., 2003). Gezien de aard van de aangeleverde gegevens wordt ook in het huidige onderzoek het criterium van tien gepleegde feiten gebruikt.

Het derde criterium heeft betrekking op de invulling van het begrip 'vereniging van misdadigers'. De Algemene Nationale Gegevensbank voorziet geen informatie over achterliggende structuren. Daarenboven is een concrete invulling van het begrip 'vereniging' in de definitie van deze groepen afwezig. Daarom wordt dit begrip geoperationaliseerd aan de hand van het plegen van criminele feiten door meerdere daders. Weerman (2001; 2003) heeft het over samen plegen of co-offending. Een van de mogelijke aspecten waardoor het samen plegen criminele patronen kan beïnvloeden, is door verschillen aangaande buit (Morselli, 2006). Dit kan op zijn beurt gerelateerd zijn aan mobiliteit (Morselli, 2007). Door het gebruik van het begrip 'samen plegen' worden discussies over achterliggende organisaties achterwege gelaten. Hiermee wordt tegemoet gekomen aan een kritiek van onder meer Ruggiero (1996, 5-6) en Shelley (1999). Deze

auteurs stellen dat de achterliggende structuren bij georganiseerde misdaad niet standvastig hoeven te zijn. Het kan evenzeer gaan om een geheel van dyadische relaties (Von Lampe, 2001), wat resulteert in een zeer flexibel en dynamisch netwerk (Black et al., 2001, 23). De structuur hiervan is moeilijk te achterhalen (Von Lampe, 2005, 231) en verschilt bovendien al naargelang delicttype (Bruinsma en Bernasco, 2002).

Concreet werd op basis van de verschillende tabellen die aangereikt werden door de bevoegde diensten van de federale politie, feiten en daders gekoppeld. Omdat de ANG door verschillende instanties wordt aangevuld, was het noodzakelijk om eventuele dubbeltellingen uit te filteren. Hierna werd aandacht besteed aan individuele daderkenmerken en aan pleeg- en verblijfplaats. Naast de reeds vermelde beperkingen, kwamen in de eigenlijke gegevensverwerking bijkomende problemen naar voor. Zo is het enkel mogelijk om de nationaliteit als uitgangspunt te nemen, niet de afkomst. Inzake mobiliteit werd, gezien de grootte van het bestand en de aandacht voor bovenlokale misdrijven, door middel van de Lambert-coördinaten, het centrum van de gemeenten genomen waarbinnen verblijf- of pleegplaats zich situeren. Inzake de berekening van afstanden werd gebruik gemaakt van Euclidische afstanden. Deze doen de werkelijkheid enigszins onrecht aan en vormen een onderschatting (Gabor en Gottheil, 1984, 273). Desalniettemin is dit doorgaans de meest nauwkeurige optie (Kent et al., 2006, 194).

RESULTATEN

Nationaliteit

In eerste instantie wordt onderzocht in hoeverre de veelal vermelde Oost-Europese nationaliteit een correcte weergave van de werkelijkheid weergeeft. Dit heeft als doel na te gaan of handhavingsinstanties al dan niet terecht aandacht besteden aan deze Oost-Europese daders. Hiertoe wordt het percentage Oost-Europese daders getoetst aan de beschreven eigenschappen. Het criterium 'Oost-Europese nationaliteit' wordt hierbij aanvaard wanneer het gaat om daders afkomstig uit een van de landen van de vroegere Sovjet-Unie, de toenmalige satellietstaten van de Sovjet-Unie (de zogenaamde Oost-bloklanden) en de Balkanlanden. Het totale aantal gekende daders (N) uit het verkregen databestand is 64409. Het aantal Oost-Europese daders binnen deze sample is 11,3%, tegenover 67,1% Belgen en 21,5% daders van een andere nationaliteit. Hierbij valt dadelijk op dat de groep Oost-Europese daders slechts een minderheid omvat en dat het overgrote deel van de daders de Belgische nationaliteit heeft. Wanneer we de afzonderlijke nationaliteiten beschouwen, zijn de meeste daders afkomstig uit België (67,1%), Marokko (4,8%), Frankrijk (4,4%) en Ex-Joegoslavië (2,6%). Wanneer de verhoudingen binnen de groep Oost-Europese daders beschouwd worden, stemt dit overeen met de gegevens van het Geactualiseerd Actieplan van de Regering, waarbij 23% van de rondtrekkende daders uit Ex-Joegoslavië afkomstig is, gevolgd door Roemenen (22%) en Albanezen (21%).

Veelplegers

In tweede instantie wordt gekeken naar de daders die tien of meer feiten gepleegd hebben. Deze omvatten 1830 daders of slechts 2,8%, maar zijn wel verantwoordelijk voor 28,8% van het aantal feiten. Binnen deze groep veelplegers stellen we een verschuiving

vast wat nationaliteit betreft. In de totale sample lag het aandeel van de Oost-Europeanen om en bij de 11% en dat van de restcategorie iets hoger dan 21%. Dit is hier anders. Het aandeel van de restgroep is bijna gehalveerd tot minder dan 13%, terwijl het percentage Oost-Europeanen drastisch is toegenomen tot iets meer dan 17% (Chi Kwadraat = 124,9; df = 2; $p < .001$). Ook het aandeel van de Belgische daders is, zij het licht, toegenomen. De afzonderlijke nationaliteiten in ogenschouw genomen, neemt het aandeel Marokkaanse daders en vooral de groep Nederlanders en Algerijnen af in deze groep veelplegers. Ook zijn er groepen die een sterke proportionele toename kennen in vergelijking met hun aandeel in het totale aantal daders. Het gaat om de daders met (Ex-)Joegoslavische (2,6% naar 5,3%), Roemeense (1,7% naar 3,1%), Albanese (0,6% naar 2,3%) en Italiaanse (1,5% naar 2,0%) nationaliteit. Bovendien zijn 6 van de 10 meest voorkomende nationaliteiten binnen de groep veelplegers Oost-Europese groepen.

Dit doet het vermoeden rijzen dat Oost-Europese daders gemiddeld meer feiten plegen dan andere daders. Dit vermoeden wordt bevestigd door het gemiddeld aantal feiten per dader te koppelen aan de nationaliteit (tabel 1), en wordt tevens ondersteund door enkele t-testen ($p < .001$).

TABEL 1: GEMIDDELD AANTAL FEITEN EN NATIONALITEIT

Nationaliteit	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Restcategorie	13875	1,85	2,560	,022
Oost-Europeaan	7289	2,80	8,061	,094
Belg	43245	2,20	6,915	,033

Samen plegen

Vervolgens kijken we naar het aandeel Oost-Europese daders dat zijn/haar feiten samen pleegt. 32702 feiten van de 87383 - wat neerkomt op 37,4% - wordt gepleegd door meerdere daders. Bij 72,1% van deze feiten is minstens één Belg betrokken, tegenover 13,1% Oost-Europeanen en 23,5% van de feiten waarbij daders van de restcategorie betrokken zijn. Merk hierbij op dat dit percentage de 100% overschrijdt, aangezien feiten ook door daders van verschillende nationaliteiten kunnen gepleegd worden. Deze percentages komen aardig overeen met de percentages uit de totale sample. Echter, naarmate meerdere daders de feiten samen plegen, neemt het aandeel van de Oost-Europese daders wederom toe.

TABEL 2: SAMEN PLEGEN EN NATIONALITEIT

Minimum Aantal Daders	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
% Belg	65	63	59	56	53	48	46	42	37	38	39	37	41
% Oost-Europeaan	19	22	26	28	30	31	33	35	38	38	37	38	33
% Restcategorie	15	14	15	16	18	20	21	23	25	24	24	25	26

Het samen plegen van criminele feiten op zich niet typisch is voor Oost-Europese daders. Toch is het opmerkelijk dat deze daders hun feiten met vele daders tegelijk plegen.

Veelplegende bendes

Tot slot wordt ook de combinatie van beide kenmerken onderzocht en passen we hierop het nationaliteitsvraagstuk toe. Deze combinatie levert 1720 daders op, die samen 12258 feiten plegen. Deze groep is met andere woorden goed voor 14% van de gepleegde zware diefstallen. We hebben het hier over niet-representatieve steekproef, de opgehelderde zware diefstallen. Daarom kunnen we geen conclusies trekken over het totale aantal feiten dat deze groepen plegen. Wanneer dit criterium wordt toegepast op de daders, stelt men vast dat 69,8% van deze daders de Belgische nationaliteit heeft, ten opzichte van 17,8% voor de Oost-Europese daders en 12,3% daders uit de restcategorie. Echter, bij 25,7% van de feiten gepleegd door deze bendes, zijn Oost-Europese daders betrokken, ten opzichte van 71,7% voor de Belgische daders en 14,1% voor daders uit de restcategorie. Hierbij is het cumulatief percentage meer dan 100%, omdat bij eenzelfde groep daders met verschillende nationaliteit betrokken kunnen zijn. De nationaliteitsstructuur van deze groep verschilt met de totale sample (Chi Kwadraat = 6748,4; df = 2; $p < .001$)

TABEL 3: SAMENPLEGENDE VEELPLEGERS EN NATIONALITEIT

	Belg	Oost-Europeaan	Andere
Totale sample	67,1%	11,3%	21,5%
Samenplegende veelplegers (daders)	69,8%	17,8%	12,3%
Samenplegende veelplegers (feiten)	71,7%	25,7%	14,1%

Self-fulfilling?

Men kan argumenteren dat nog steeds sprake kan zijn van een *self-fulfilling prophecy*, niet bij de interpretatie van de gegevens, maar tijdens het opstellen ervan. Het is niet ondenkbaar dat de activiteiten van het Federaal Parket en de Federale Politie in het kader van de strijd tegen de rondtrekkende dadergroepen (Kadernota Integrale Veiligheid, 2004, 21-24) leiden tot een cirkelredenering *ex ante*, omdat specifiek op zoek zou gegaan worden naar deze daders. Daarom is het van belang om ook de gegevens van 2002 en 2003 te bekijken. Deze gegevens dateren van voor de realisatie van de Kadernota Integrale Veiligheid. Daarom laten zij toe dit argument te verifiëren. Wanneer het argument hout snijdt, zouden deze cijfers een fundamenteel verschil moeten vertonen met die gegevens vanaf 2004.

Bij 32,9% van de feiten (N=5648) die door deze veelplegers in groep gepleegd zijn, zijn Oost-Europese daders betrokken, ten opzichte van 66,9% Belgen en 12,3% daders uit de restcategorie. De totale tijdsperiode beschouwd, lag dit aandeel van de Oost-Europeanen binnen deze groepen op 'slechts' 25,7%. Met andere woorden, ook dit cijfermateriaal laat niet toe te stellen dat de Kadernota Integrale Veiligheid in enige zin geleid zou hebben tot een heksenjacht naar Oost-Europese daders.

Mobiliteit

Een andere kerneigenschap van de rondtrekkende daders is hun mobiele karakter. Ook deze eigenschap maakt deel uit van het aanvoelen vanuit de politiepraktijk, zonder dat zij op zich van criminele aard is. Deze mobiliteit wordt in het huidige onderzoek gemeten aan de hand van de gemiddelde afstanden tussen verblijf- en pleegplaatsen. De

ANG voorziet geen informatie met betrekking tot buitenlandse verblijfplaatsen. Omwille van deze foutenmarge worden enkel de Belgische verblijfplaatsen in rekening gebracht. Dit lijkt op het eerste zicht te conflicteren met de invulling van het begrip 'rondtrekkende dadergroepen'. Echter, er wordt gesteld dat een toenemende proportie van deze groepen in België verblijft (Geactualiseerd actieplan van de Regering, 2007, 10). Daarenboven is het overgrote deel van de gekende verblijfplaats in België gesitueerd (93%).

De gemiddelde afgelegde afstand is 17,24 km. Dit is opmerkelijk hoger dan de cijfers uit voorgaande onderzoeken. White (1932, 507) stelde een gemiddelde afstand vast van 1.66 mijl voor alle delicten en 1.72 mijl voor eigendomsdelicten. Dit is minder dan 3 km. Philips (1980) stelt dat de gemiddelde afstand tussen woon- en pleegplaats voor inbraak slechts 1,05 mijl bedraagt, minder dan 2 km. Bovendien worden slechts zeer weinig feiten verder dan 10km (6 mijl) van de woonplaats gepleegd. Reppetto (1974) vond een gemiddelde afstand voor inbraak van 0,5 mijl. Capone en Nichols (1976, p. 209) vonden iets grotere afstanden. Zij maakten hierbij onderscheid tussen het type plaats van het delict. Overvallen op parkings werden gemiddeld op 2,15 mijl van de woonplaats gepleegd, terwijl deze afstand voor kredietinstellingen gemiddeld 8,3 mijl is. Men zou kunnen opwerpen dat deze studies relatief oud zijn en dat mobiliteit gegroeid is. Dit kan echter slechts een beperkte verklaring bieden. Recentere onderzoeken geven evenzeer beperkte afgelegde afstanden weer. Inzake overvallen stellen Laukkanen en Santtila (2006) vast dat de maximale waargenomen afstand ongeveer 30 km bedraagt. Edwards en Grace (2006, p. 223-224) vonden gemiddelde afstanden tussen verblijf- en pleegplaats van 6,6 km. Een andere optie is de oorsprong van deze studies, die hoofdzakelijk Amerikaanse zijn. Een hypothese voor het verschil met de voorliggende data zou de verschillende structuur van de omgeving kunnen zijn: lintbebouwing, de dichtheid van het wegennetwerk,... Dit kan echter niet bevestigd worden zonder bijkomend onderzoek.

Samen plegen

Feiten in groep worden doorgaans iets verder van de verblijfplaats gepleegd (18,24 km). Dit vertaalt zich in Pearson's r correlatie van .053 ($p < .001$). Dit stemt overeen met bronnen die een verband leggen tussen buit en afstanden enerzijds (Morselli and Royer, 2008) en buit en samenwerking anderzijds (Morselli et al., 2006).

Veelplegers

Veelplegers leggen grotere afstanden af. Hun gemiddelde bedraagt 22,8 km, wat meteen een toename met 30% betekent. Dit vertaalt zich eveneens in een Pearson's r correlatie van .115 ($p < .001$) inzake de afgelegde afstand en het aantal feiten dat een dader gepleegd heeft. Het aantal feiten kan vertaald worden als het hebben/verwerven van ervaring. Dit is een van de dadereigenschappen die leiden tot het afleggen van grotere afstanden (Gabor en Gottheil, 1984; Barker, 2000).

Veelplegende bendes

Als we deze kenmerken combineren, levert dit een gemiddelde afgelegde afstand op van 25,15 km, wat impliceert dat deze daders merkbaar mobieler zijn dan andere daders.

TABEL 4: KENMERKEN UIT DE DEFINITIE EN MOBILITEIT

Gemiddelde afstand	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Samenplegende veelplegers	12605	25,15	34,311	,306
Andere	55659	15,45	27,098	,115

($p < .001$)

Wanneer hierbij ter illustratie ook nationaliteit mee in rekening wordt gebracht, stellen we vast dat Oost-Europese groepen met veelplegers gemiddeld 40km afleggen tussen verblijf- en pleegplaats (N=2872), tegenover 29 km voor de restcategorie (N=894) en 20 km voor de Belgische daders (N=8839).

Hoewel afstand relatief is, kan men 30km als 'ver' beschouwen (Verwee et al., 2007, 107; Laukkanen en Santtila, 2006). Dit levert een relatief klein aantal delicten op (N=3727) waarvan 43,3% gepleegd worden door Oost-Europese daders. Bijna de helft (49,5%) heeft de Belgische nationaliteit. Wanneer dit uitgebreid wordt naar die feiten waarvan de verblijfplaats niet noodzakelijk in België gelegen is, neemt het aandeel van de Oost-Europese daders toe tot 47,6%. Uiteraard leggen niet alleen Oost-Europese daders grotere afstanden af. Zij plegen wel meer dan 40% van de feiten die verder dan 30km van de verblijfplaats worden gepleegd.

Self-fulfilling?

Ook hier is het relevant om de gegevens van de jaren 2002 en 2003 erop na te slaan. Binnen deze gegevens is echter opnieuw sprake van grotere afstanden afgelegd door Oost-Europese daders: gemiddeld 34,8 km, ten opzichte van 16,0 km voor de Belgische daders en 16,9 km voor daders uit de restcategorie. De stelling dat de gewijzigde werkwijze en aandacht van de wetshandhavingdiensten een verklaring geeft voor de grote afstanden afgelegd door Oost-Europese daders vindt dan ook geen empirische steun.

Conclusie

Het fenomeen van de rondtrekkende dadergroepen wordt met argusogen gevolgd. België besteedt aan deze verschijningsvorm van eigendomsriminaliteit veel aandacht, maar ook in andere landen blijft het fenomeen niet onopgemerkt. De definities die eraan worden gegeven omvatten verschillende kenmerken. Een deel heeft betrekking op de criminaliteit *an sich*, waarbij men aandacht heeft voor de feiten (hoofdzakelijk eigendomsdelicten), de frequentie ('systematisch') en de werkwijze (in groep). Deze gegevens werden in voorliggend artikel geoperationaliseerd aan de hand van de literatuur. Nadien werd aandacht besteed aan die eigenschappen die veelal aan deze groepen worden toebedeeld, maar eerder de omkadering behelzen. Zij worden door handhavinginstanties aan deze groepen toebedeeld en maken het fenomeen hanteerbaar voor politie en justitie. In het bijzonder gaat het om nationaliteit en mobiliteit.

Gebruik makend van gegevens uit de Algemene Nationale Gegevensbank van de Belgische federale politie werden deze kenmerken getoetst aan de criminele eigenschappen van veelplegende groepen. Criminelen die hun feiten samenplegen en tien of meer feiten hebben gepleegd, zullen vaker van Oost-Europese nationaliteit zijn en grotere afstanden afleggen. Zowel nationaliteit als mobiliteit kunnen helpen hen te identifice-

ren. Dit mag uiteraard niet leiden tot stigmatisering: dat het beantwoorden aan één van de kenmerken een reden zou zijn om de andere kenmerken voor waar aan te nemen, is uiteraard uit den boze.

Desalniettemin vormen de kenmerken nationaliteit en mobiliteit goede indicaties voor veelplegende bendes. De gegevens van de jaren 2002 en 2003 maken bovendien duidelijk dat dit niet te wijten is aan de aangepaste prioriteitenstelling binnen het beleid. We moeten onderkennen dat deze techniek ons geen inzicht verwerft in de ad hoc politiepraktijk en zoektocht naar deze groepen vanaf de jaren '90. Toch kunnen we stellen dat het 'buikgevoel' waarvan sprake geen oorzaak maar eerder gevolg is van een vastgesteld criminaliteitsfenomeen.

Rondtrekkende dadergroepen bestaan en de gehanteerde definities, met inbegrip van de kenmerken nationaliteit en mobiliteit, dekken een realiteit die aandacht verdient. Ook, en niet in het minst, van criminologen.

BIBLIOGRAFIE

- Barker, M. (2000). *The criminal range of small-town burglars. Profiling property crimes*. D. Canter and L. J. Alison. Aldershot, Ashgate: 57-73.
- Bericht zur Inneren Sicherheit in Niedersachsen 2001, Deelstaatregering Nedersaksen, URL: http://cdl.niedersachsen.de/blob/images/C1211214_L2o.pdf
- Black, C., Vander Beken, T., Frans, B. & Paternotte, M. (2001). *Reporting on organised crime: a shift from description to explanation in the Belgian Annual Report on organised crime*. Antwerpen, Maklu.
- Bruinsma, G. & Bernasco, W. (2002). Dadergroepen en transnationale markten: een nadere precisering aan de hand van sociale netwerken. *Tijdschrift voor Criminologie* 44(2): 128-140.
- Bundeskriminalamt (2003). Blitzeinbrüche und -raubüberfälle sollen intensiver bekämpft werden Internationale Tagung im BKA zur Eigentumskriminalität durch osteuropäische Straftäter, BKA, (Pressestelle), 28/05/2003, URL: <http://www.presseportal.de/print.htm?nr=450222&type=polizei>
- Capone, D. & Nichols, W. (1976). Urban structure and criminal mobility. *American Behavioral Scientist* 20(2): 199-213.
- De Raedt, E. (2006a). Rondtrekkende daders: dynamiek in de criminele markt, In B. De Ruyver (ed.), *Rondtrekkende dadergroepen: grensoverschrijdend beleid*, Brussel, Politeia: 39-44.
- De Raedt, E. (2006b). Beeldvorming inzake dievenbendes: let's have insight to see inside, In B. De Ruyver (ed.), *Rondtrekkende dadergroepen: grensoverschrijdend beleid*, Brussel, Politeia: 23-26.
- De Ruyver, B. (2006). Ten geleide, In B. De Ruyver (ed.), *Rondtrekkende dadergroepen: Grensoverschrijdend beleid*. Brussel, Politeia: 5-8.
- Decret n° 2004-611 du 24 juin 2004 portant création d'un Office central de lutte contre la délinquance itinérante, *Journal Officiel*, 27/06/2004, p.11711-11712
- Deelstaatregering Nedersaksen (2001). Bericht zur Inneren Sicherheit in Niedersachsen, Nedersaksen, URL: http://cdl.niedersachsen.de/blob/images/C1211214_L2o.pdf
- Dortans, H. (2007). *Jahresbericht 2006: Eigentums- und Waffenkriminalität*. Düsseldorf: LKA Nordrhein-Westfalen.

- Dupuis, B. (2004). Rondtrekkende dadergroeperingen: de zon komt op in het oosten..., *Inforevue*(Juni): 34-37.
- Elffers, H. (2003). Veelplegers of vaakplegers? *Tijdschrift voor Criminologie* 45(2): 119-126.
- Estrosi, M., Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république sur le projet de loi (N°365) d'orientation et de programmation pour la sécurité intérieure, Assemblée Nationale, douzième législature, 15/07/2002.
- Europol. (2005). *EU organised crime situation report, public version*. The Hague: Europol.
- Europol. (2006a). *Financial & property crimes*. The Hague: Europol. URL: http://www.europol.europa.eu/publications/Serious_Crime_Overviews/overviewFCPC.pdf
- Europol. (2006b). *Organised crime threat assessment (OCTA), public version*. The Hague: Europol.
- Europol. (2007). *Organised crime threat assessment (OCTA), public version*. The Hague: Europol.
- Ferwerda, H., Kleemans, E., Korf, D. & Van Der Laan, P. (2003). Veelplegers, *Tijdschrift voor Criminologie* 45(2): 110-118.
- Ferwerda, H., Versteegh, P. & Beke, B. (1995). De harde kern van jeugdige criminelen, *Tijdschrift voor Criminologie* 37(2): 138-152.
- Geactualiseerd actieplan van de Regering (FOD Kanselarij van de Eerste Minister, FOD Binnenlandse Zaken, FOD Justitie, College van Procureurs-Generaal, Federale Gerechtelijke Politie), *De aanpak van de rondtrekkende dadergroeperingen: een actualisatie*, Federale Politie, 22/03/2007.
- Gabor, T. & Gottheil, E. (1984). Offender Characteristics and Spatial Mobility - an Empirical Study and Some Policy Implications, *Canadian Journal of Criminology-Revue Canadienne De Criminologie* 26(3): 267-281.
- Handelingen van de Senaat, Vraag om uitleg van de heer Hugo Vandenberghe aan de vice-eersteminister en minister van Binnenlandse Zaken over 'woninginbraken', nr. 3-2028, 18/01/2007, 3-199.
- Huisman, S. & Van der Laan, F. (2005). Mobiel banditisme: ongestraft of afgestraft?, *Tijdschrift voor Politie*, (3), 20-24.
- Kadernota Integrale Veiligheid, 30-31 maart 2004, Goedgekeurd door de Ministerraad op 30 maart 2004.
- Kent, J., Leitner, M. & Curtis, A. (2006). Evaluating the usefulness of functional distance measures when calibrating journey-to-crime distance decay functions, *Computers Environment and Urban Systems* 30(2): 181-200.
- Kleemans, E. (1996). *Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit*. Enschede: Universiteit Twente.
- Laukkanen, M. & Santtila, P. (2006). Predicting the residential location of a serial commercial robber, *Forensic Science International* 157(1): 71-82.
- Lovegrove, A. (2000). Proportionality, sentencing and the multiple offender, *Punishment and Society* 2(4): 453-469.
- Marro, P., 'La délinquance itinérante en France en provenance des PECO', presentatie op het internationaal colloquium 'La politique et la gestion de flux migratoires dans la perspective de l'élargissement: sécurité nationale et stabilité sociale', Bratislava, 29-30 april, 2002.
- Morselli, C. & Royer, M.-N. (2008). Criminal mobility and criminal achievement, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(1): 4-21.

- Morselli, C., Tremblay, P. & McCarthy, B. (2006). Mentors and criminal achievement, *Criminology* 44(1): 17-43.
- Phillips, P. (1980). Characteristics and typology of the journey to crime, In D. Georges-Abeyie & K. Harries (eds.), *Crime: a spatial perspective*, New York, Columbia University Press: 167-180.
- Ponsaers, P. (2004). Rondtrekkende dadergroepen: rationele Nederlandse criminologen en irrationele criminelen in Vlaanderen, *Tijdschrift voor Criminologie* (Jubileumuitgave): 15-23.
- Ponsaers, P. en Bruggeman, W. (2005). De politionele statistische chaos voorbij? *Panopticon* 11(2): 11-26.
- Repetto, T. (1974). *Residential crime*, Cambridge, Ballinger.
- Ruggiero, V. (1996). *Organized and corporate crime in Europe: offers that can't be refused*, Aldershot, Dartmouth.
- Shelley, L. (1999). Identifying, counting and categorizing transnational criminal organisations. *Transnational Organized Crime* 5(1): 1-18.
- Spapens, T. & Fijnaut, C. (2005). *Criminaliteit en rechtshandhaving in de Euregio Maas-Rijn, 1: De problemen van transnationale (georganiseerde) criminaliteit en de grensoverschrijdende politieke, justitiële en bestuurlijke samenwerking*, Antwerpen, Intersentia.
- Vander Beken, T. (2005). Beeldvorming en beleid rond georganiseerde criminaliteit in de Europese Unie: indien niet ernstig, gelieve zich te onthouden, *Panopticon* 26(4): 30-46.
- Van der Laan, F.J. & Weenink, A., *Eindrapportage van het project Polaris: Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen*, Zwolle, Korps landelijke politiediensten, 2005
- Versteegh, P., Janssen, J. & Bernasco, W. (2003). Beginners, doorstromers en veelplegers: carrièrecriminaliteit in de politieregio Haaglanden, *Tijdschrift voor Criminologie* 45(2): 127-139.
- Verwee, I., Ponsaers, P. & Enhus, E. (2007). *Inbreken is mijn vak: textuur en praktijk van woninginbraak*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Von Lampe, K. (2001). Organisierte Kriminalität unter der Lupe: Netzwerke kriminell nutzbarer Kontakte als konzeptueller Zugang zur OK-Problematik, *Kriminalistik* 55(7): 465-471.
- Von Lampe, K. (2005). Making the second step before the first: Assessing organized crime, *Crime Law and Social Change* 42(4-5): 227-259.
- Wartna, B. & Tollenaar, N. (2004). *Bekenden van Justitie: een verkennend onderzoek naar de 'veelplegers' in de populatie van vervolgte daders*, Den Haag, WODC.
- Weerman, F. (2001). *Samenplegen: over criminele samenwerkingsverbanden en groepsvorming*, Nijmegen, Ars Aequi Libri.
- Weerman, F. (2003). Co-offending as social exchange: explaining characteristics of co-offending, *British Journal of Criminology* 43(2): 398-416.
- Wet van 10 januari 1999 betreffende de criminele organisaties, Belgisch Staatsblad 26/02/1999
- White, C. (1932). The relations of felonies to environmental factors in Indianapolis, *Social Forces* 10(4): 498-509.